

KRŠĆANSKI MORAL U KATEKIZMU KATOLIČKE CRKVE

ŽIVOT U KRISTU

IVAN FUČEK

Ima ih koji misle da moralni život kršćana ne spada u tu knjigu, jer da odudara kako načinom izlaganja, tako jezikom i stilom, pa da bi bolje bilo da tvori zasebni svezak.¹ Ne misle da na cjelovit KKC spada kao bitan njegov dio nauk katoličke moralke, koji se, uostalom, ne može shvatiti izolirano od dogmatskog, sakramentalnog i haritološkog aspekta. Ono što se živi u praksi (*fides qua*) temelji se na onome što se vjeruje (*fides quae*).

Prigovara se da tekst nije ni katekizam ni teologija; da mu manjka znanstveni arhitektonski princip; da ne navodi sve teološke izvore: Sv. pismo, Oce, Koncile, papinske i crkvene dokumente, liturgiju, crkvene pisce, nego su privilegirani Sv. pismo, vatikanski drugi i sv. Toma Akvinski. Navodi tih izvora, kažu, da su birani po predznanstvenim i parenetskim kriterijima; da su citacije crkvenih Otaca, duhovnih pisaca i svetaca, ukoliko ih ima, usputne i kao neka dekoracija koja se ne uklapa u cjelinu; da je cjelokupni prikaz sličan neoskolastičkim traktatima; da boluje od neotomizma i intelektualizma, daleko od osjetljivosti i kategorija današnje kulture, pa će zahtijevati težak napor da se prenese u lokalne katekizme. Jezik, doduše jasan i razumljiv svima, da je neoskolastičke tomističke i to konceptualističke – ne personalističke – provenijencije, suh i dosadan: treba se prisiliti da čitaš više od nekoliko stranica itd.² Gotovo identični prigovori prate i novu encikliku o katoličkom moralu *Veritatis splendor* (1993), koja je čekala objelodanjenje KKC da mu na neki način bude autentično tumačenje.³

¹ U ovom radu se služim tekstem *Catechismo della Chiesa cattolica. Testo integrale e commento teologico* (R. FISICHELLA, dir. e coord.), Piemme, Roma 1993, kao i originalnim franc. tekstom (dalje = KKC). A što se tiče prigovora »da moralni život kršćana ne spada u tu knjigu...«, čulo se i više u razgovoru nekih uvažanih rimskih profesora teologije, koji inače pokazuju stanovitu »alergiju« prema moralnim pitanjima kako ih donosi Učiteljstvo katoličke Crkve.

² Kao uvijek nakon nekog dokumenta Sv. stolice, ovaj put napose, eksplodirala je kontestacija u sredstvima pripočavanja. Mnoge pozitivne i dobronamjerne izjave novinari su pokušavali okretati protiv KKC. Dosta je vidjeti bilten talijanske katoličke ljevice: *Adista XXVI* (n. 5219), od 27 nov. 1992. Oni vide kritike na račun KKC iz Švicarske i Belgije. Sintetiziraju u izreku: »Sreća da ne ostaje jedini tekst«. Navode se imena i crkvenih dostojanstvenika: kard. J. M. LUSTIGER, mons. P. MAMIE, mons. G. BULLET, kard. G. DANNEELS (str. 5). Usp. i *Adista XXVI* (n. 5220), od 28. nov. 1992. intervju s H. KÜNGOM (str. 1–2), i kritičke članke drugih pisaca.

³ Značajno je u tom smislu predavanje prof. morala V. VIDALA, *La matrice tomista del catechismo nella sua*

Ne namjeravamo sagraditi ovo predavanje kao odgovor na registrirane prigovore. Naš prikaz nije ni apologetski, a još manje polemičan, nego pozitivan. A da i prigovori dobiju svoje adekvatne točne i uvjerljive odgovore, potrebno je opširnije prikazati sadržaj nauka čitavog trećeg dijela *Katekizma*, tim više što još teksta na hrvatskom nemamo pri ruci.

Autori moralne nauke KKC

Imena *autora* zasada ostaju u tajnosti. Ne izgleda da je samo jedan. Doživljavaju se razni stilovi i izričaji. Može se steći dojam da su to izričaji i stilovi pretežno teologa morala klasičnog smjera, kao Maya, Griseza, Finnisa, Pinckaersa, Tettamanzija... Manje su vidna stajališta i naglasci autora inovativne moralne teologije, kao npr. Auera, oca nove autonomije u moralu, nedvojbeno u tome sljedbenika Fichteova i Kantova, s Böckleom koji joj daje ime »teonomna autonomija«; pa Fuchsa koji slijedi Kittela i razvija teoriju o kršćanskom propriumu; Rahnera, koji neprimjetno prema Tomi nudi današnju formulaciju fundamentalne opcije; jednog Schüllera, začetnika kritike moralnih sudova itd. Što dakle? Cjelokupna inovativna moralka *Katekizmom*, pa napose još s enciklikom *Veritatis splendor* je jednostavno brisana? Kao da je nije ni bilo? Ima ih koji tako misle.⁴

Ali svaki teolog dobro zna da jedan opći KKC ne smije ulaziti ni u kakve teološke diskusije, niti se smije opredijeliti za bilo kakvo mišljenje o kojem se raspravlja među teolozima. *Katekizam* je standardna vjerska knjiga, koja sadrži istinitu, točnu i stalnu katoličku čudorednu nauku onako kako je živi vjerni Božji narod i kako je ima živjeti svaki vjerni katolik. Istu nam je dao Krist Gospodin, predana je od Apostola, apostolskih i crkvenih Otaca, preko službenog Učiteljstva i velikih teologa, sve do naučavanja posljednjih papa: Ivana XXIII., Pavla VI., Ivana Pavla II.

parte morale, 26. stud. 1993. u Accademia Alfonsiana, Istituto Superiore di Teologia Morale P.U.L. u Rimu, na skupu *La vita in Cristo, IIIa Parte del Catechismo della Chiesa Cattolica*, Analisi e Valutazioni con riferimento all'Enciclica *Veritatis Splendor*. Predavač se trudio da pokaže identičnost »tomističkog« morala u KKC i u *Veritatis Splendor* (= VS), a ograničio se samo na fundamentalni moral.

⁴ V. VIDAL, *La matrice tomista del catechismo...* (usp. bilj. 3). Ovdje je moment da se navedu neki radovi koji se odnose na temu a koji su mi pri ruci: AA. VV., *Catechismo della Chiesa Cattolica. Dimensioni, caratteristiche, contenuti*, Libreria ed. Vaticana, Città del Vaticano 1993 (možemo reći da je to »službeni komentar« KKC, koji su razni autori objelodanili u *L'Osservatore Romano*, s nekim dodacima); AA. VV., *Il Catechismo del Vaticano II. Introduzione al Catechismo della Chiesa Cattolica*, ed. Paoline, Cinisello Balsamo (Mi) 1993; C. BISSOLI (a cura), *Il Catechismo della Chiesa cattolica. Piccola guida alla lettura*, Las-Roma 1993; AA. VV., *Guida al »Catechismo della Chiesa cattolica«. Orientamenti per la conoscenza e l'utilizzazione*. Elle di ci, Leuman (Torino) 1993; D. TETTAMANZI, *Viaggio nel Nuovo Catechismo*, VideoRai, Piemme, Casale Monferrato (Al) 1993; T. STENICO (a cura), *Un dono per oggi. Il Catechismo della Chiesa Cattolica*, Figlie di San Paolo, Roma 1993; F. COMPAGNONI-T. ROSSI, »La morale nel Catechismo della Chiesa Cattolica«, u *Rivista di teologia morale*, n. 97 (1993), 43–53; FORUM (di 6 autori), »Catechismo della Chiesa Cattolica«, u *Rivista di teologia morale*, n. 98 (1993), 157–195; M. VIDAL, »La morale nel 'Catechismo della Chiesa Cattolica'«, u *ondje*, 199–229; G. CRAVOTTA, »Il catechismo della Chiesa Cattolica espressione della esigenza di unità e di universalità«, u *Itinerarium*. Rivista multidisciplinare dell'Istituto Teologico »San Tommaso« Messina, I (1993) 1, 91–129; F. ARONICA, »L'esposizione della fede nel Catechismo della Chiesa cattolica. Confronto con le tendenze teologiche attuali«, u *ondje*, 141–150; R. FRATTALLONE, »L'esposizione della vita morale nel Catechismo della Chiesa Cattolica«, u *ondje*, 151–158; G. RUTA, »Il 'libro' Catechismo: strumento di comunicazione«, u *ondje*, 159–174; Id. (a cura di), »Riferimenti bibliografici sul 'Catechismo della Chiesa cattolica'«, u *ondje*, 209–234 (ustvari prvi iscrpni prikaz bibliografije na svim jezicima o KKC: u fazi priprave, publikacije i nakon publikacije); R. FISICHELLA, *Catechismo della Chiesa cattolica...* (usp. bilj. 1); Id. (ed.), *Commento teologico al Catechismo della Chiesa Cattolica*, Piemme, Casale Monferrato 1993 (samo komentar).

U *Katekizmu* kao i u *Veritatis splendor*, kritički čitač nailazit će ipak i na aspekte »nove moralke«, koji su dosta vidni, ali koji su ustvari trajna (konstantna) nauka Crkve. Uzmimo dva primjera.

Hans Rotter, profesor moralne teologije u Innsbrucku, sedamdesetih je godina doktorirao tezom: *ljubav* je, a ne zakon, osnovni ili arhitektonski princip morala.⁵ Prije dvadeset godina je to bila »novost« i neobičan govor. Čudno, zar ne? Kao da već prije dva tisućljeća Krist Gospodin nije postavio i obranio tezu o ljubavi prema Bogu i bližnjemu kao osnovnom principu morala, o kome »ovisi sav Zakon i Proroci« (Mt 22,40).⁶ Pa kad *Katekizam* navodi riječi sv. Franje Saleškog: »Ljubav je kraljica svih kreposti, svih zapovijedi, svih savjeta, jednom riječju svega zakona i svega kršćanskog djelovanja, pa svima dodjeljuje mjesto, red, vrijeme, vrijednost« (br. 1973), onda nam se čini kao da slušamo himan »Najvećoj zapovijedi« ovjekovječenoj Gospodinovom prisposodobom o milosrdnom Samarijancu: »Idi i ti čini tako!« (Lk 10,37), »To vrši pa ćeš živjeti!« (Lk 10,28). Dakle, sažetak iste uvijek »nove« i uvijek »stare« nauke vjerujućih u Krista. Dakle *arhitektonski princip* moralke i duhovne teologije, poznat i priznat od početka kršćanstva, princip etičkog života kao i princip savršenstva.

I to je ono što u *Katekizmu* oduševljava i zanosi. *Arhitektonski princip* katekizamskog morala, temelj i cilj je *ljubav, zvanje za ljubav, poziv na ljubav*. Ostvarenjem ljubavi, koja se konkretno utjelovljuje u bračnom ili celibatskom zvanju, a onda i u svim profesijama i dimenzijama konkretnog ponašanja, ostvaruje se »život u Kristu«.

Pripazimo na taj naslov koji nosi katekizamska moralka: »*Život u Kristu!*« Sav je kršćanski moral usredotočen u teandričkoj Osobi Isusa Krista. To je koncilski zaokret. Dakle, ne više kako smo učili u Noldinu, u Lehmkuhlu, u Fanfaniju, u Arregiju – »natura humana qua talis« – otkako ju je tako postavio metafizičar Vasquez.⁷ Ne više »naravni zakon kao takav«, norme propisi, osim, dakako, ukoliko su preuzete u »Novi zakon«, a to je Krist Gospodin. *Katekizam* je, dakle, daleko od onog govora kazuista i manualista: validum-invalidum, licitum-illicitum, grave-leve. Sve je osobno usmjereno prema »sequela Christi« – slijediti Krista, koje se ostvaruje vršenjem zapovijedi, sadržanih u zapovijedi ljubavi, upisanih u srce čovjeka.⁸

Drugi primjer. Istih sedamdesetih godina Josef Fuchs, profesor moralne teologije na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu razglasio je, ustvari Kittelovu tezu iz dvadesetih godina, koja glasi: kršćanstvo ljudskom moralu ili humanom etosu ne daje *nove propise*, daje mu nov »zamac u Kristu«, nov »kršćanski bitak«, novu »intencionalnost«. Teza je uzvitala veliku diskusiju.⁹ Održali su se kongresi, simpoziji, napisale

⁵ H. ROTTER, *Strukturen sittlichen Handelns. Liebe als Prinzip der Moral*, Studien und Arbeiten der Theologischen Fakultät, III, Vrl. Tyrolia, Innsbruck 1970.

⁶ Usp. R. SCHNACKENBURG, »Il comandamento supremo dell'amore«, in Id., *Il messaggio morale del Nuovo Testamento*, vol I. *Da Gesù alla chiesa primitiva*, Nuova ed. Paideia, Brescia 1989, 107–119 (s odgovarajućom bibl.); B. MONDIN, »Legge (nuova)«, in Id., *Dizionario enciclopedico del pensiero di San Tommaso d'Aquino*, ESD, Bologna 1991, 352–354; A. FERNANDEZ, »La Nueva Ley o Ley Evangelica«, in Id., *Teologia moral, I. Moral Fundamental*, Ed. Aldecoa, Byurgos 1992, 686–692.

⁷ Usp. J. Th. C. ARNTZ, »Die Entwicklung des naturrechtlichen Denkens innerhalb des Thomismus«, in F. BÖCKLE (Hg.), *Das Naturrecht im Disput*, Patmos, Düsseldorf 1966, 87–120.

⁸ Usp. K. DEMMER, *Christi vestigia sequentes. Appunti di Teologia Morale Fondamentale*, 2a ed., P.U.G., Roma 1989: iako autor nastoji usmjeriti svoj temeljni moral u »nasljedovanje Krista«, ipak ostaje na razini stroge apstrakcije i teorije ne baš razumljive svakom čitatelju.

⁹ Usp. J. FUCHS, *Esiste una morale cristiana? Questioni critiche in un tempo di secolarizzazione*, Herder-Mor-

knjigei članci.¹⁰ U KKC čitamo: »Evanđeoski Zakon usavršuje zapovijedi... Osvjetljuje svu njihovu božansku i ljudsku istinu. Ne dodaje novih izvanjskih propisa, nego dopire do obnove samoga korijena djelovanja, do srca gdje čovjek izabire... Tako Evanđelje dovodi zakon do punine nasljedovanjem nebeskog Oca, opraštanjem neprijateljima i molitvom za progonitelje, po uzoru Božjeg velikodušja« (br. 1968).

Rekli bismo: Fuchsova je teza potvrđena tekstem *Katekizma*. Ali Karl Rahner, inače u mnogome Fuchsov istomišljenik, mogao bi svom kolegi, na temelju katekizamskog teksta, postaviti ovakav ili sličan upit: Reci mi, ne vibrira li ipak u netom citiranom odsjeku *Katekizma* nešto i od »novih propisa« donesenih s kršćanstvom? Jesi li siguran da ni Krist ni kršćanska predaja nisu donijeli nijedan »novi moralni propis«, a koji starozavjetni čovjek već i prije Krista, pa sljedbenik Bude, Zaratustre ili Konfucija, ne bi sam od sebe vidio svjetlom čistoga uma? Što ti se čini o principu *ljubavi* prema neprijateljima? O istinskom oproštenju onome koji je masakrirao oca, majku, sestru i brata? O vrijednosti *celibata*, pa još posvećenog *djevičanstva* kao novog zvanja u Crkvi, čime je relativizirana nužnost ženidbe? Što misliš o vrijednosti kršćanske *molitve*, »tu« per »TU« s Bogom kao Ocem – Abba – u najdubljoj intimnosti osoba, što ne poznaje nijedna druga religija? A možda bismo imali još nešto kazati i o novosti kršćanske *mistike*? U takvim i sličnim pitanjima s Rahnerom su na istoj crti i klasični teolozi, koji inače ne slijede Rahnera, kao Hans Urs von Balthasar, Joseph Ratzinger, May, Finnis, McNamara...¹¹

Ako naime u kršćanskom moralu, u sučeljenju s ljudskim ili starozavjetnim etosom, nema nikakvih novih propisa nego su sadržaji koje čovjek iznalazi razumom (»recta ratione«) stavljeni samo u novo svjetlo Kristova misterija, u taj čovjeku nikad dokučivi kršćanski horizont, živući sve u Kristu, s Kristom i po Kristu, onda Fuchs i svi koji ga slijede imaju pravo. Ali ako su ipak neki moralni sadržaji »specifično kršćanski«, onda Fuchs treba da korigira svoju tezu. Nedavno je u tu diskusiju, na temelju Rahnerove antropologije, svojim doktorskim radom ušao veoma talentirani Austrijanac Guggenberger.¹² Pomno je izanalizirao sve Rahnerove spise koji bi se mogli odnositi na temu. Sklon je misliti da Rahner ne odobrava Fuchsovu tezu, ali diskusija time nije riješena, a možda nikada i neće biti riješena. Izgleda da smo i u tom pitanju, kao i u nekim drugima na području moderne moralne teologije, ušli u pseudo-problematiku, koja za konkretan kršćanski život, kršćansku krepost i svetost (usp. LG 42 sl.), nema nikakve važnosti. Čini se da nauka koja odbacuje nove izvanjske propise samo za kršćane, a koji ne bi vrijedili za sve ljude, nije ni Kittelova ni Fuchsova, nego *pradavna nauka* Crkve, tek sada izričito na taj način formulirana.

celliana, Brescia 1970, 11–44; Id., »Gibt es eine spezifisch christliche Moral?«, u *Stimmen der Zeit* 95 (1970), 99–112; Id., »Moraltheologie und Dogmatik«, u *Gregorianum* 50 (1969), 689–717; *La Civiltà Cattolica*, 123/3 (1972), »Esiste una morale 'cristiana'?«, str. 449–455; J. FUCHS, »Esiste una morale non cristiana?«, u *Rassegna di Teologia* 14 (1973), 361–373; na istu temu: I. FUČEK, »Postoji li nekršćanski moral?«, u *Obnovljeni život* (1980), 235–254.

¹⁰ U tom smislu usp. dvije sinteze obrađene s dva različita polazišta, tj. s polazišta autonomne etike i s polazišta etike vjere: S. BASTIANEL, *Il carattere specifico della morale cristiana*. Una riflessione dal dibattito italiano, Cittadella, Assisi 1975; D. TETTAMANZI, *Temi di morale fondamentale*, OR, Milano 1975.

¹¹ Usp. o temi: A. FERNANDEZ, *Teologia moral*, I, cit., napose poglavlje IV – »La moral cristiana. Su especificidad«, str. 185–230.

¹² E. GUGGENBERGER, *Christologie – Anthropologie – Moraltheologie. Die Bedeutung der transzendentalen Christologie Karl Rahners für die moraltheologische Grundlegendiskussion*, Excerpta ex diss. ad Doctor., P.U.G., Roma 1987.

Katekizam jasno kaže da Evanđelje dopire do srca čovjeka gdje on izabire »između čistog i nečistog (usp. Mt 15,18-19), gdje se oblikuju vjera, ufanje i ljubav i s njima sve druge kreposti. Tako Evanđelje dovodi zakon do punine nasljedovanja nebeskog Oca, opraštanjem neprijateljima i molitvom za progonitelje, po uzoru Božjeg velikodušja (usp. Mt 5,44) (br. 1968), što sigurno *po sebi nije svojstveno filozofskoj ili humanoj etici kao takvoj.*

Prema tome, bez obzira koji su to autori formulirali moralni dio KKC, sigurno je da nam on donosi konstantnu predanu nauku, u novom svjetlu, s novim naglascima.

Epistemološki aspekti moralne nauke KKC

Kratak ali odličan uvod (br. 1691–1698) daje inspiraciju za cijeli dio o moralnoj nauci. Kažimo odmah da se dvostruka *epistemološka mjerila* isprepliću – spoznaja, naime, filozofska i teološka u jednostavnom i neprisiljenom skladu: ne samo »ratio« – razum, nego »ratio fide illustrata« – razum prosvjetljen vjerom.

Ako je čitavom moralnom dijelu KKC osnovica, subjekt i cilj *dostojanstvo ljudske osobe* – kao Božja slika – u svim njenim dimenzijama (nadilaznoj, društvenoj, kozmičkoj i osobnoj), što će biti jasnije malo niže, onda je logično da se isto dostojanstvo sastoji u *jedinstvu* sa Stvoriteljem po Kristu i u Kristu, sve do Pavlova: »Meni je život Krist« (Fil 1,21). Isto dostojanstvo KKC otkriva filozofski, biblijski i teološki.

Naravni zakon. »Prirodni zakon upisan je i uklesan u dušu svakoga« (Leon XIII., br. 1954), i po sebi pristupačan samom razumu (br. 2071). Metaetički metar »čini dobro a izbjegavaj zlo« čovjeku je urođen i pomoću njega počeo je tapkati tražeći zdravim razumom u praksi što je etičko dobro a što zlo. Zato je Ciceronu moralni zakon »ispravan ljudski razum, sukladan s naravi svih ljudi, nepromjenjiv i vječan« (br. 1956). A T. Akvinskom »svjetlo razuma koje nam je Bog ulio« (br. 1955), sa zadatkom da »pokazuje čovjeku kojim mu je putem ići da izvrši dobro i postigne svoj cilj« (br. 1955). Moderni bi rekli: da kreativno ostvari dostojanstvo svoje osobe.¹³ KKC sintetizira: »Prirodni je zakon nepromjenljiv i postojan u povijesti. Norme koje su mu izrazom ostaju u bitnosti valjane. Taj zakon predstavlja nuždan temelj za poredak moralnih pravila i građanskog zakona« (br. 1979). Dakako, pravni pozitivizam, marksizam, ateistički egzistencijalizam, strukturalizam i drugi neki sistemi ne dopuštaju u čovjeku *ništa urođena* (ni zakon, ni savjest), *ništa univerzalna* (nema dobra ili zla koje bi vrijedilo za sve), *ništa nepromjenljiva* (zakon je povijesna i pozitivna stvarnost, mijenja ga zakonodavac prema interesima društva), *nema ništa apsolutna* (nema dobra u sebi ili zla u sebi – sve je relativno, situacijsko).¹⁴

Mojšijev zakon. Pozitivni rezultati filozofske etike nisu dovoljni da se otkrije sva ljepota i odgovornost ljudske osobe. Nužno je da budu obasjani *svjetlom vjere*. Grešnom čovječanstvu trebala je *objava* da bi imalo potpunu i pouzdanu spoznaju o moralnim zahtjevima (br. 2071). Što se tiče Starog zakona, koji je »priprava na Evanđelje« (br. 1964), vrijedi Augustinova: »Bog je zapisao na ploče zakona ono što ljudi nisu umjeli čitati u svojim srcima« (br. 1962). »Vrelo našem čudorednom životu je vjera u Boga koji nam objavljuje svoju ljubav« (br. 2087). Isti je Bog Starog i Novog zavjeta. O tome sv. Justin,

¹³ Usp. moja predavanja Povijesnost moralnog zakona, F.T.I., Zagreb 1977.

¹⁴ Usp. moj rad »Dostojanstvo ljudske osobe u današnjem ateizmu«, u U službi čovjeka. Zbornik nadbiskupa-metropolita dr. Frane Franića, izd. Crkva u svijetu, Split 1987, 89–121; Id., »Diritti e libertà dell'uomo nell'ateismo ufficiale«, u R. LATOURELLE (a cura), Vaticano II. Bilancio e prospettive venticinque anni dopo 1962/1987, Cittadella, Assisi 1987, 1270–1299.

filozof, u *Dialogus cum Tryphone Judeo*: »Nikada neće, o Trifone, biti drugih bogova, niti ih je ikada bilo (...), osim onoga koji je stvorio i uredio svemir. Mi ne mislimo da se naš Bog razlikuje od vašega. To je onaj isti Bog koji je vaše oce iz Egipta izveo 'moćnom rukom i ispruženom mišicom'. Ne polažemo svoju nadu u nekog drugog Boga – a njih ni nema – nego u istog Boga u kojega se i vi uzdate, u Boga Abrahamova, Izakova i Jakovljeva (br. 2085).

Kristov zakon. Evandjelje još ide dalje. Donosi poruku o *zakonu milosti* Duha Svetoga, danog vjernicima snagom vjere u Krista (br. 1966), koji »usavršuje zapovijedi« (br. 1968). Gospodin u Besjedi na gori u moralnim propisima Starog zakona »otkriva skrivene vrijednosti i otvara nove zahtjeve...« (br. 1968), religijske čine: milostinju, molitvu, post, temeljan izbor između »dva puta« (usp. Mt 7,13-14), »zlatno pravilo«: »Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima«.

Tako KKC stiže do sinteze prirodnog i objavljenog Starog i Novog zakona Kristovoj formulaciji koja u »novoj zapovijedi ljubavi« (Iv 13,34) obuhvaća »sav Zakon i Proroke« (Mt 7,12) (br. 1970). Istu zapovijed ulijeva Duh Sveti u srca vjernika. Zato je to »zakon milosti« i »zakon slobode« (br. 1972 i br. 1985), čak zakon *evanđeoskih savjeta* (br. 1973). Savjeti »izražavaju puninu ljubavi, koja je uvijek nezadovoljna što ne daje više« (br. 1974 i br. 1986).¹⁵

Nema, dakle, sumnje da epistemološki aspekt KKC sjajno spaja filozofskog i teološkog čovjeka, svjetlo razumske spoznaje i svjetlo vjere; vidi čovjeka u cjelini uzeta i dignuta u Kristu, po krštenju položena u kršćanski Credo – kome je Bog Otac, Krist Brat, Duh Sveti bilo i otkučaj srca, kome je Crkva kuća i porodica u kojoj se živi po Euharistiji, po kojoj, kako moli epikleza, oni koji vjeruju u Krista postaju jedno tijelo i jedan duh (br. 1353), i opet prema Augustinovo: »Sav otkupljeni narod, to jest zajednica i društvo svetih, prinosi Bogu sveopću molitvu po onom Velikom Svećeniku koji je u mucu prinio sama sebe uzevši lik sluge da bi nas učinio tijelom tako velike Glave (...) I tu žrtvu Crkva neprestano obnavlja u oltarskom sakramentu, vjernicima poznatom, gdje se vidi da u onome što prinosi – prinosi samu sebe« (br. 1372).

Kršćanski moral u kršćanskoj vjeri. U KKC je sjajno utkan moral u vjeru. Istine vjere – *fides quae*, i kršćanski život – *fides qua*, nisu tek teorija i praksa, one su praksa. Nije moguće odijeliti »ovozemni moral« od »transcendentnog moral«, to je jedan moral. Kršćanin sve što radi, misli i namjerava, radi »kao kršćanin« – »ut christianus«, ne samo »kao čovjek« – »ut homo«, koji je onda još u nekom drugom momentu i »kršćanin«.¹⁶

Navedeni prigovori bi htjeli da su *Katekizam* i enciklika *Veritatis splendor* uzeli kao temelj neotomističku filozofiju, recimo smjera – Lotz, De Finance – a ne personalističku smjera Maritain, Steinbüchel, točnije, vatikanskog drugog. Iz rečenoga je očito da ni KKC ni *Veritatis splendor* ne slijede epistemologiju, recimo, Heideggerova »Dasein« u smislu »ovozemaljske etike« ili Gadamerove filozofske hermeneutike.¹⁷ Ni *Katekizam*, ni *Veritatis splendor*, naglašavamo ponovno, ne opredjeljuju se ni za jedan filozofski sistem, ni za jednu

¹⁵ S. DE FIORES, »Consigli evangelici«, u *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, Paoline, Roma 1982, 242–272.

¹⁶ K. DEMMER, »Opzione fondamentale«, u *Nuovo Dizionario di Teologia Morale* (F. COMPAGNONI – G. PIANA – S. PRIVITERA, a cura), Paoline, Cinisello Balsamo (Mi) 1990, 854–861: luči između *fides qua* i *fides quae* u moralnom životu, pa kaže: »Nema sumnje da je čin vjere nazočan i djelotvoran u svakom posebnom izboru /u svakoj odluci/; vjernik kad djeluje moralno uvijek djeluje kao vjernik« (str. 858).

¹⁷ Usp. D. COMPOSTA, *La nuova morale e i suoi problemi. Critica sistematica alla luce del pensiero tomistico*. ed. Pontif. Accad. di S. Tomaso, Libreria Ed. Vaticana, Citta del Vaticano 1990.

teološku školu, ni za jednu prefabriciranu filozofsku ili teološku paradigmu.¹⁸ Isti dokumenti ne stvaraju ni svoju filozofiju, ni svoju moralnu teologiju, ni ikakvu paradigmu. Oni se služe principima stoljetne zdrave kršćanske filozofije i teologije, obilno hranjene Božjom riječi, koja je duša tih dokumenata. Zar nisu i poznati moralisti tübinske škole sve do Tillmanna i Häringa toliko propagirali Riječ Božju u moralci? Nije li i vatikanski drugi i *Optatam totius* (n. 16) isto postavio kao zahtjev znanstveno obnovljene moralke?¹⁹

Napominjemo da taj moralni dio KKC ne gradi prvenstveno sistematsku moralnu katehezu, iako ona nije zanemarena, nego život kršćana u konkretnoj praksi, pa stoga i naslov »Život u Kristu«. Obuhvaća dva nejednaka odsjeka: prvi kraći je fundamentalna moralna teologija, drugi dulji uvodi nas u specijalnu moralku. Prolistajmo malo te stranice i nastojmo u njima zapaziti, prije svega, nove sadržaje i nove naglaske, ali da se ne zanemari ni nova struktura.

Novo u obradi fundamentalne moralke

Prvi kraći odsjek nosi naslov »Čovjekov poziv: život u Duhu«. Starim jezikom bi to bio prvi svezak moralke »De principiis«. A danas su tu svrstane, možemo reći, bitne teme originalne »fundamentalne moralne teologije« ili »fundamentalne moralne kateheze«, raspoređene u tri bogata i zanimljiva poglavlja: o dostojanstvu ljudske osobe, o ljudskoj zajednici, o Božjem spasenju koje se ostvaruje po zakonu i po milosti. Naglašavamo da je to novo sročena struktura.

Prvo poglavlje u osam članaka raspravlja o dostojanstvu ljudske osobe. Počima s temeljem i svrhom, tj. sa starom a danas novom teološkom antropologijom o čovjeku kao *Božjoj slici* (homo imago Dei). Na toj antropologiji gradi patristika, napose od sv. Ireneja dalje, ali pomalo zamrla sa skolasticima, da danas ponovno zaživi kako u protestantskoj tako i u katoličkoj teologiji, osobito s vatikanskim drugim. Izvanredno je draga sadašnjem papi Ivanu Pavlu II, mnogim suvremenim teolozima kao Hansu Ursu von Balthasaru, pa našem profesoru Golubu, koji ju postavlja kao potku sve svoje teološke misli, svog pjesništva i literarnih kreacija.²⁰ A evo, sada i KKC osnovicu moralne teologije vidi u dostojanstvu ljudske osobe utemeljenoj na istoj antropologiji: čovjek slika Božja u Kristu savršenoj slici Božjoj. U tom temelju nalazi se kako metafizičko tako i moralno dostojanstvo čovjeka u jedinstvu s Bogom, svojim Originalom.

Slijedi čovjekova težnja za srećom, *poziv* na spasenje, posvećenje i *blaženstvo*, nekada traktat »de fine ultimo hominis«, a sada u novom ruhu, usredotočen u osam blaženstava. Spasenje i posvećenje ostvaruje se u *slobodi*. Sjetimo se da manualisti nisu imali odvojenog traktata o slobodi,²¹ dok je raspra o *moralnim činima* bila uvijek prisutna, kao i sada, ali s nekim novim naglascima, ne toliko u smislu tomističkog objektivizma, nego više koncil-

¹⁸ O paradigmi i njenoj promjeni usp. T. R. KOPFENSTEINER, *Paradigms and Hermeneutics: The Essential Tension between Person and Nature in the Principle of Totality*, Excerpta ex dissert. ad Doctor., P.U.G., Roma 1988; H. KÜNG, »Mutamento di paradigma in teologia e nella scienza. Una chiarificazione storico-teologica fondamentale«, u Id., *Teologia in cammino*, nella Coll. Oscar Saggi, ed. Mondadori, Milano 1987, 140–192; vidi njegovu kartu pokušaja da strukturira promjene teološke paradigme od »starokršćanske« do »teol. trećeg svijeta« (str. 145).

¹⁹ Usp. J. FUCHS, *Teologia e vita morale alla luce del Vaticano II*, Herder-Morcelliana, Roma-Brescia 1968.

²⁰ Usp. o tome doktorski rad: A. TAMARUT, *Bild Gottes als locus theologicus der Gnadenlehre. Die Gnade als Nähe Gottes in den Werken von Ivan Golub*, Dissert. ad Doctoratum, Secretaria P.U.G., n. 7107/1990, Roma 1993.

²¹ Usp. moja predavanja *Dijalektika kršćanskog poziva. Osnovni pojmovi čudorednog života*, treće izd., F.T.I., Zagreb 1977: o slobodi str. 39–50.

skog personalizma.²² Nailazimo na traktat o *ljudskim strastima* – dobrima i zlima, koji smo nakon sv. Tome, jedva susreli u nekoj moralci.

Na šestom je mjestu nauk o dostojanstvu, uzvišenosti, odgovornosti i formiranju *moralne savjesti*, o kojoj govori i *Veritatis splendor* (br. 54–64). Savjest ne gubi svoje dostojanstvo ni kada se, bez vlastite krivnje, nalazi u nesavladivoj zabludi (GS 16).²³ Nastavlja se s raspravom *de virtute*, s nužnošću ljudskih, teoloških i moralnih kreposti, s darovima Duha Svetoga, da se to prvo poglavlje završi razmatranjem o *grijehu* danas, teškom i lakom, socijalnom i strukturalnom. O grijehu se ne govori izolirano nego u kontekstu Božjeg praštanja, milosrđa i pomirenja.²⁴

Drugo poglavlje u tri bogata članka raspravlja o *ljudskoj zajednici*. Takva se tema nije dosada susrela u fundamentalnoj moralci. Ona je novost. Veoma je logično, nakon dostojanstva osobe raspravljati o društvu. Ljudska osoba je, prema GS 25, »princip, subjekt i svrha« svih društvenih institucija. Osoba se u društvu formira, živi i djeluje. Time se doživljava briga Crkve za čovjeka, koji je jedini »put Crkve« (Ivan Pavao II., u RH), kao i briga Crkve za društvo danas.²⁵

Najprije je govor o društvenoj dimenziji *čovjekova poziva*, koji se ostvaruje u zajednici, pri čemu je naglašen suvremeni princip supsidijarnosti, pa obraćenje društva, napokon usporedba s jedinstvom među božanskim osobama i bratstvom što treba da ga ljudi među sobom uspostave. Slijedi lijepa rasprava o sudjelovanju u društvenom životu, o vlasti, o općem dobru, o odgovornosti. *Katekizam* ne propušta govoriti međunarodnom i međukontinentalnom *univerzalnom općem dobru*, oslanjajući se na *Gaudium et spes* br. 26. To dobro »zahtijeva organizaciju zajednice naroda sposobnu udovoljiti raznim potrebama ljudi, kako na području društvenog života u koji spadaju prehrana, zdravstvo, odgoj (...), tako i u nekim posebnim prilikama koje tu i tamo nastaju, kao što je (...) doskočiti nevoljama izbjeglica, pomoći iseljenicima i njihovim obiteljima« (br. 1911).

U istom poglavlju na trećem mjestu susrećemo članak o novoj temi u moralnoj teologiji, tj. o *društvenoj pravednosti* (de iustitia sociali), o kojoj se prije raspravljalo u sociologiji ili specijalnoj etici unutar filozofskih disciplina.²⁶ KKC i ovdje pokazuje

²² VS br. 71–83; usp. K. DEMMER, »Strutture dell'azione morale«, u Id., *Interpretare e agire. Fondamenti della morale cristiana*, Paoline, Cinisello Balsamo (Mi) 1989, 163–211.

²³ VS br. 62; Usp. I. FUČEK, »La coscienza come 'verita'«, u Id., *Dio e l'uomo nella coscienza. Verità – norma – liberta* (ad uso degli stud.), ed. P.U.G., Roma 1991, 158–181.

²⁴ IVAN PAVAO II., Ap. pobudnica *Reconciliatio et paenitentia*, od 2. prosinca 1984: AAS 77 (1985), 185–275, hrv. *Pomirenje i pokora*, KS, Zagreb 1985; usp. I. FUČEK, *Il peccato oggi. Riflessione teologico-morale*, P.U.G., Roma 1991.

²⁵ Usp. ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju*, od 30. prosinca 1988, u *Što godina katoličkog socijalnog nauka* (M. VALKOVIĆ, uredio i uvod napisao), KS, Zagreb 1991, str. 625–690, kad govori u III. poglavlju o načelima i vrednotama trajne naravi, u br. 31. riječ je o dostojanstvu ljudske osobe koja se »temelji na činjenici da je stvorena na Božju sliku i priliku te uzdignuta na nadnaravnu svrhu koja nadilazi, transcendirira, zemaljski život. Zato je čovjek, kao razumno i slobodno biće, kao subjekt prava i dužnosti, prvo načelo i, može se reći, srce i duša socijalnog naučavanja Crkve (GS 17). 'Po gotovo istom uvjerenju vjernika i nevjernika sve na zemlji treba biti uređeno prema čovjeku kao svom središtu i vrhuncu' (GS 12). To je *princip*, počelo, što u svom antropološkom sadržaju predstavlja ishodište drugih načela kao dijelova kompleksa socijalnog nauka. Čovjek-osoba subjekt je i središte društva...« (str. 647–648); usp. moj komentar istog dokumenta: »Novi dokument o društvenom nauku Crkve«, u *Obnovljeni život* 44 (1989), 482–489.

²⁶ Usp. I. FUČEK, »Giustizia«, u R. LATOURELLE – R. FISICHELLA, *Dizionario di Teologia Fondamentale*, Cittadella, Assisi 1990, 491–517; Id., *Chiamata alla giustizia. Nuova evangelizzazione* (ad uso degli stud.), P.U.G., Roma 1994.

zabrinutost za pitanje kako društvena pravednost vrednuje ljudsku osobu, kako jednakost i razliku među ljudima, kako krepost solidarnosti. Precizira kršćanski pojam »oslobođenja«, koji se u duhu Evanđelja ne može spojiti s mržnjom neprijatelja kao osobe, ali da s mržnjom na zlo što počinja neprijatelj« (br. 1933). KKC u bitnim potezima skicira strukturu današnje društvene nauke Crkve, kao sredstva nove evangelizacije. Prvi put je ista nauka na taj način uklopljena u moralnu teologiju, i to u fundamentalnu moralku. Zahtjev za takav postupak naglasila su već tri dokumenta Svete stolice: *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* te novi program Kongregacije za katolički odgoj, propisan za sva visoka crkvena učilišta.²⁷ Budući da ista učilišta oko provedbe tog plana nisu pokazala veliku nervozu, očito da *Katekizam* tim poglavljem daje diskretnu opomenu i paradigmatu, kako da se traktat uvede i oblikuje. Vjerujem da mnogi, pa ni teolozi neće smjesta opaziti tu gestu Crkve.

Treće poglavlje u tri članka posvećeno je *Božjem spasenju*, što je i opet potpuna novost u fundamentalnoj moralci. Kršćanin, potpomognut milošću, ostvaruje svoje spasenje i posvećenje vršeći novi evanđeoski zakon ljubavi, milosti i slobode (br. 1965 sl., 1985), u koji je uključen naravni moralni zakon (br. 1954 sl.) i Stari zakon (br. 1961), o čemu je riječ na drugom mjestu ovog prikaza.

Ovdje zaslužuje posebnu pozornost traktat *o milosti i opravdanju*, kao najizvrsnijem djelu Božje ljubavi (br. 1994), što smo prije susretali isključivo u dogmatici, u traktatu »De gratia«. Nova je i sama definicija milosti u smislu ponuđene Božje »naklonosti« i prijateljstva (br. 1996), pa »sudjelovanja u istom Božjem životu« (br. 1997), u smislu koncilskog personalizma i, rekao bih, Galtierova »Božjeg sebedarja«, koje je već tridesetih godina ovoga stoljeća svodio na »causam formalem« a ne na »causam efficientem«.²⁸ Iste je naglaske slijedio i Karl Rahner u svom »vrhunaravnom egzistencijalu« i »autokomunikaciji« Boga čovjeku.²⁹ Time se daleko odmaklo od svodenja milosti na »accidens physicum«, kako smo, starija generacija, učili u Pescha, Lerchera, Tanquereya i drugih.

U istom članku susrećemo i nauk »de merito« – *o zaslugi*, o čemu novi teolozi jedva i govore. Tu je i novi nacrt traktata *o kršćanskoj svetosti* (br. 2012 sl.), prema sveopćem pozivu na svetost vatikanskog drugog (LG 40 sl.), o čemu imamo više vrijednih komentara na hrvatskom: profesora oca Bonaventure Dude, u *Bogoslovskoj smotri*, i pokojnog profesora

²⁷ Usp. ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Socijalna nauka Crkve u svećeničkom obrazovanju* (usp. bilj. 25), gdje se govori o obrazovanju profesora (br. 66), među ostalim: »Neophodno je da profesori imaju široko i duboko teološko obrazovanje, pa da dobro poznaju socijalnu moralku i da poznaju barem temeljne osnove suvremenih društvenih znanosti. Usto, valja promicati njihovu tijesnu suradnju s profesorima morala, dogmatike i pastoralna da bi se osigurala suvislost, jedinstvo i postojanost u naučavanju te, na kraju, pitomcima omogućilo da dobiju sintetički pregled teologije i pastoralna... (str. 666). Usp. i br. 73, 74 i 75 (str. 668–669).

²⁸ P. GALTIER, *L'habitation en nous de Trois Personnes*, P.U.G., Roma 1949; Id., *De SS. Trinitate in se et in nobis*, ed. 2, P.U.G., Romae 1953. U br. 413 kaže: *Propterea communior est in dies sententia, quae tenet specialem illam in anima habitationem esse de ratione causae formalis iustificationis nostrae...* Quo nullatenus significatur animam a Deo seu ab ulla persona divina informari, sed tantummodo eum animae ita substantialiter donari et conjungi ut, eo ipso, anima inveniatur illius imaginem in se referens et instructa potentia atque virtute agendi ordinis proprie divini, seu ex Dei simul et animae conjunctione oriatur principium permanens vitae supernaturalis« (str. 308). Prema tome, kaže Galtier, jedinstvo Boga s dušom čovjeka nije samo »moralno«, ni samo »dinamično«, nego »stanovanje po bitnosti« (*habitatio substantialis*): »sic enim clare exprimitur Deum esse iustus praesentem non tantum per specialem in eis operationem sed etiam per specialem suae substantiae apud eos habitationem« (str. 309).

²⁹ Usp. K. RAHNER, »Der Mensch als das Ereignis der freien, vergebenden Selbstmitteilung Gottes«, u Id., *Grundkurs des Glaubens. Einführung in den Begriff des Christentums*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1976, 122–142.

sora Kopića, u *Lumen gentium*, seriji komentara koncilskih dokumenata, pod vodstvom oca Brajčića...³⁰ Napokon susrećemo i važan nauk o ulozi crkvenog Učiteljstva u moralu, pod naslovom »Crkva, majka i učiteljica«, u tri paragrafa: »Moralni život i Učiteljstvo Crkve«, »Crkvene zapovijedi«, »Moralni život i misijsko svjedočenje«. Ovo »misijsko svjedočenje« je također novost u moralci. Završava s tezom: »Nezabludivo učiteljstvo pastira proteže se na sve dijelove nauke, uključujući i moral, bez kojih se spasonosne vjerske istine ne mogu čuvati, izlagati ili opsluživati«, na liniji tridentskog sabora, prvog i drugog vatikanskog, na liniji nove formule *Professionis fidei* te dokumenta kard. J. Ratzingera o *Zvanju teologa*.³¹

Novo u obradi posebne moralke

Drugi dulji odsjek o deset zapovijedi, deset riječi ili deset temeljnih ljudskih prava, u dva poglavlja, kao na dvije ploče »svjedočanstva«, čitane kroz novu i jedinu zapovijed ljubavi: prva ploča s tri riječi govori o ljubavi prema Bogu, druga ploča sa sedam riječi govori o ljubavi prema bližnjemu. Zna se da su nam sačuvane dvije Predaje zapovijedi: elohistička (Izl 20,1-17) i deuteronomistička (Pnz 5,6-21). Prva je vezana uz Savez na Sinaju, druga uz glasoviti Mojsijev govor u zemlji Moabita. *Katekizam* slijedi elohističku Predaju, u interpretaciji Gospodinovoj, koji ne upotrebljava riječ »zakon = nomos« nego »entolé = proglas, očitovanje, objava Božje volje«. Redosljed je od sv. Augustina, dok istočne Crkve i protestantske zajednice imaju drukčiji.

Novost je *izvanredan uvod*. Gospodinov susret s bogatim mladićem ovdje u kraćem obliku, u enciklici *Veritatis splendor* u mnogo duljem, gdje od tri dijela enciklike, obuhvaća čitav prvi dio. Na upit: »Učitelju, koje mi je dobro činiti da imam život vječni?« Gospodin odgovara: »Ako hoćeš ući u život, čuvaj zapovijedi« (Mt 19,16-17) (br. 2075). Time, Krist Gospodin nedvojbeno protiv svih spekulacija za sva vremena potvrđuje *moral zapovijedi*, uokviren u novu zapovijed ljubavi, potvrđuje i Stari savez, pa njegovo eminentno mjesto u Svetom pismu.

Dodaje se vidik zapovijedi u predaji Crkve, te riječ o jedinstvu Dekaloga, pa ono bodljikavo pitanje o objavi Dekaloga, koje su sedamdesetih godina zašiljili zastupnici »autonomnog morala« s Auerom, a na koje, ne ulazeći ni u kakvu raspru a još manje polemiku, *Katekizam* odgovara: »Premda su pristupačne samom razumu, naredbe su Dekaloga bile i objavljene« (br. 2071). A na drugom mjestu: »Dekalog sadrži povlašten izričaj naravnog zakona. Spoznajemo ga kroz Božju objavu i ljudskim razumom« (br. 2080).³²

³⁰ B. DUDA, »Svetost poziv svih kršćana«, u *Bogoslovska smotra* (1978, 188–206; I. KOPIĆ, »Sveopći poziv na svetost«, u *Dogmatska konstitucija o Crkvi – Lumen gentium* (R. BRAJČIĆ – G. KOPREK, urednici), sv. 2, F.T.I., Zagreb 1981, 561–615; usp. R. BRAJČIĆ, »Svetost, zadatak svih«, u *Obnovljeni život* (1976), 547–553; T. ŠAGI-BUNIĆ, »Poziv svih kršćana na svetost« (po konstituciji »Lumen Gentium« II. vatikanskog koncila), u *Bogoslovska smotra* (1965), 187–200; usp. moj rad »Krepostan čovjek – domet i zadatak«, u *Crkva u svijetu* 3 (1979), 44–52.

³¹ CONGREGATIO DE DOCTRINA FIDEI, Vjernici su pozvani na »*Professio fidei*« et »*Musiurandum fidelitatis*« in suscipiendo officio nomine ecclesiae exercendo, 1. lipnja 1988: AAS 81 (1989) 104–106; Id., *Donum veritatis*, o crkvenom zvanju teologa, 24. svibnja 1990: AAS 82 (1990), 1550–1570.

³² O tome usp. moj komentar »I dieci comandamenti«, u *Catechismo della Chiesa cattolica. Testo integrale e commento teologico* (R. FISICHELLA, dir. e coord.), Piemme, Casale Monferrato (AL) 1993, str. 973–987, napose »Il Decalogo e la legge naturale«, str. 984–985.

Prvo poglavlje ili nauk prve ploče nosi naslov: »Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem svojim i svom dušom svojom i svom snagom svojom«. ³³

Spomenimo da *prva zapovijed*, među ostalim, govori o vjeri, ufanju i ljubavi, o klanjanju, molitvi, žrtvi, obećanju, zavjetima, a onda o idolopoklonstvu, gatanju, magiji, bezvjerju, iskušavanju Boga, svetogrđu, simoniji, ateizmu i agnosticizmu. U tim temama ima mnogo novosti, napose u vidu suvremenih problema. ³⁴ Ali, mislim, najveću novost predstavlja pitanje drugog vatikanskog o »društvenoj dužnosti bogoštovlja i o pravu na vjersku slobodu« (br. 2104 sl.). Među ostalim kaže: »Pravo na vjersku slobodu nije ni moralna dozvola prijanjati uz zabludu, ni uključno pravo na zabludu, nego naravno pravo ljudske slobode na građansku slobodu, tj. na zaštićenost od izvanjskog pritiska, unutar dužnih granica, u vjerskoj slobodi od strane građanskih vlasti. To naravno pravo 'treba, u pravnom uređenju društva, tako priznati da postane građansko pravo'« (br. 2108). Zato građansko »pravo na vjersku slobodu ne može biti samo po sebi ni neograničeno, a niti jednostavno ograničeno 'javnim poretком', zasnovanim i izrađenim po pozitivističkom ili naturalističkom mjerilu« (br. 2109).

Uz ime Božje, u *drugoj zapovijedi* ima lijep prilog o »kršćanskom imenu« (br. 2156), ali premalo o psovcu (br. 2148). Vidi se da nije bitan moralni problem opće Crkve, zato će naši katekizmi u toj točki imati dopunski specifičan zadatak, prema principu inkulturacije. ³⁵

Treća zapovijed u novom obliku i novim svjetlom jasne i uvjerljive motivacije potvrđuje dvostruku drevnu disciplinu katoličke Crkve o »obvezi sudjelovanja na misik (CIC 1247) i o »uzdržavanju od radova koji priječe iskazivanje štovanja Bogu, radost vlastitu danu Gospodnjemu ili potreban odmor duše i tijela« (br. 2168–2193). ³⁶

Drugo mnogo duže poglavlje ili nauk druge ploče sažet je u izreku: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe«.

Na pragu ulaza u drugu ploču susrećemo veoma lijep, dubok, jasan i artikuliran nauk *četvrtе zapovijedi* pod biblijskim, teološkim, pravnim, psihološkim, sociološkim, ekonomsko-političkim i etičkim aspektom. Čini nam se kao izvađen iz koncilskih dokumenata i teologije Ivana Pavla II., »pape obitelji«, napose iz apostolske pobudnice *Familiaris consortio* (br. 2201–2233). Najprije je riječ o obitelji u Božjem naumu kao izvornoj čeliji društvenog života, da se kroz to uđe u svu problematiku obitelji u suvremenom društvu, s dužnostima djece i roditelja, s dužnostima obitelji prema Kristovu Kraljevstvu, napose u vidu slobodnog izbora zvanja djece. Govori se i o dužnostima građanskih vlasti prema obitelji i obratno, sve do odlomka o političkoj zajednici i Crkvi (br. 2244). ³⁷

³³ Usp. moj komentar »'Amerai il Signore Dio tuo con tutto il cuore, con tutta l'anima, con tutte le forze'. Il primo comandamento«, u *Catechismo della Chiesa Cattolica...* (kao u bilj. 32), str. 988–1019; vidi i obradu prve zapovijedi u mojoj »Prva riječ« (tumačenje, razmišljanje i primjeri), u *Poruka Prve Ploče. Tri Božje zapovijedi*, FTI, Zagreb 1990, str. 11–102.

³⁴ »'Amerai il Signore Dio tuo...'« (kao u bilj. 33).

³⁵ Usp. moj komentar »Il secondo comandamento«, u *Catechismo della Chiesa cattolica...* (kao u bilj. 32), str. 1020–1024; vidi i obradu druge zapovijedi u mojoj »Druga riječ« (tumačenje, razmišljanje, primjeri), u *Poruka Prve Ploče. Tri Božje zapovijedi...* (kao u bilj. 33), str. 103–183: tu je detaljno obrađeno i pitanje *psovke, bogopsovke i bludne psovke u hrvatskom narodu*, str. 112–125.

³⁶ Usp. »Treća riječ« (tumačenje, razmišljanje, primjeri), u *Poruka Prve Ploče. Tri Božje zapovijedi...* (kao u bilj. 35), str. 184–254.

³⁷ Usp. radove na temelju *Familiaris consortio*, u *Obitelji, postani ono što jesi! Radovi simpozija o Pobudnici pape Ivana Pavla II. »FAMILIARIS CONSORTIO – OBITELJSKA ZAJEDNICA«* u Đakovu, 28. do 30. studenog 1983.

Peta zapovijed o svetosti ljudskog života sva je građena na najnovijim crkvenim dokumentima, poštujući najnovije rezultate znanosti biologije, medicine, prava, psihologije i sociologije. Nalazimo se u bogatoj riznici materijala za studij. Počima sa svjedočanstvom povijesti spasenja: »Za vašu krv, za vaš život tražit ću obračun (...) Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer je čovjek na sliku Božju stvoren« (Post 9,5-6) (br. 2260). Slijedi nauk o zakonitoj obrani, citirajući Akvinca: »Ako netko branić svoj život primijeni više nasilja nego je potrebno, njegov je čin nedopušten« (br. 2264).³⁸

U tom se paragrafu nalazi i onaj famozni tekst o *smrtnoj kazni*, napadnut sa svih strana: »Obrana općega društvenog dobra traži da se napadača onesposobi da čini zlo. S tim u vezi je tradicionalan crkveni nauk priznao utemeljenim pravo i dužnost zakonite javne vlasti da određuje kazne srazmjerne težini prijestupa.« U redu, taj dio teksta nije prijeporan, nego dodatak koji glasi: »... ne isključujući u krajnje teškim slučajevima ni smrtnu kaznu« (*sans exclure dans des cas d'une extrême gravité la peine de mort*) (br. 2266). Poznato mi je da su zbog teksta neki glasoviti teolozi, a i drugi ugledni katolički radnici, izrazili negodovanje Sv. stolici, te da novoformljena »Međunarodna komisija za Katekizam katoličke Crkve« ozbiljno razmatra te i slične primjedbe u vidu službenog izdanja na latinskom jeziku, koje je u pripremi.³⁹

Zatim slijedi čitav niz vrućih tema: hotimično ubojstvo čovjeka; pobačaj i u vidu građanskih zakona koji imaju braniti »neotuđivo pravo svakog pojedinog nedužnog čovjeka na život, što predstavlja konstitutivnu osnovu građanskog društva i njegova zakonodavstva« (br. 2273). Govor je o prenatalnoj dijagnozi, o zahvaćanju u kromosomsko ili genetsko nasljeđe, o eutanaziji, samoubojstvu, sablazni, poštivanju zdravlja i brizi za tijelo (br. 2289), o jurnjavi na cestama (br. 2290), o drogi (br. 2291), o poštivanju osobe u sučeljenju sa znanstvenim istraživanjem (medicinskim i psihološkim pokusima s osobama i skupinama), o presađivanju organa, o otmici, terorizmu, torturi, o poštivanju mrtvih (kremiranju), o obrani i o miru, o izbjegavanju rata: pod kojim uvjetima je dopuštena zakonita oružana obrana (br. 2309), pod kojim uvjetima obvezuje narodna obrana (br. 2310). Tu je govor i o gomilanju oružja kao paradoksalnog načina da se protivnika odvrti od rata i uspostavi mir koji ne može biti trajan (br. 2315), napokon o proizvodnji i trgovini oružjem (br. 2315 sl.) i o ekonomskoj neravnoteži što uzrokuje ratove.

Nikada u povijesti moralne teologije nismo imali toliku, tako tešku i tako suvremenu problematiku u petoj Božjoj zapovijedi, izraženu s mnogo humanog osjećaja za bioetiku i bitna pitanja života. Sve to upućuje na novu, izvanredno razgranatu i tešku kazuistiku.⁴⁰

Šesta zapovijed je obrađena s pažnjom u vidu novih rezultata antropoloških, napose tzv. komportamentističkih znanosti (psihologije, dubinske psihologije, psihoanalize) i pozitivnim jezikom blizim senzibilitetu današnjeg čovjeka. Počima vrlo točno s teologijom

³⁸ S. Th., II-II, q. 64, a.7c.: »Si aliquis ad defendendum propriam vitam utatur maiori violentia quam oporteat, erit illicitum.«

³⁹ Usp. F. COMPAGNONI, »La pena di morte nel 'Catechismo della Chiesa Cattolica'«, u *Rivista di teologia morale*, n. 98 (1993), 263-267: članak tumači stav KKC u pitanju smrtne kazne ukoliko je ugrađena u pitanje pravedne obrane. Ona je predviđena isključivo u skrajnjem slučaju, pa se u razvijenim zemljama gotovo nikad ne primjenjuje. Crkva ni na koji način ne podržava smrtnu kaznu. Naprotiv, Crkva je za svaku dobru inicijativu da se kako u sadašnjem društvu tako i u budućem iskorijeni smrtna kazna.

⁴⁰ Da se samo na području *bioetike* donekle dobije približna informacija, dobro je vidjeti novi, upravo izašao iz tiska, tal. rječnik iz tog područja, u kome je dalo svoje radove 179 teologa, filozofa i liječnika: *Dizionario di bioetica* (S. LEONE e S. PRIVITERA, a cura di), EDB-ISBN, Palermo 1994, str. 1068.

stvaranja i dostojanstvom čovjeka kao slike Božje, bez čega nije uopće moguće razumjeti misterij čovjekove spolnosti.⁴¹ Čistoća je prikazana kao osobni poziv, u vidu cjelovitosti osobe, cjelovitosti osobnog dara, u raznim oblicima čistoće (prije braka, u braku, izvan braka), da naglasi ulogu čistoće kao kreposti. Ne manjka ni pozornost na konfliktualnu kulturu u kojoj se živi i u kojoj je osobna čistoća prisiljena na egzistencijalni dijalog s okolinom (br. 2344). Naglašeni su psihološki vidici čistoće i prijateljstva, koje se izražava svojevrsnim oblicima u zaručnika (br. 2350).

Pedagoški i pastoralno diskretno i obazrivo je prikazana i vrednovana težina grijeha protiv čistoće (bludnošću, masturbacijom, fornicacijom). Nedvosmisleno odlučna je osuda pornografije (br. 2354), prostitucije (br. 2355) i silovanja (br. 2356).⁴² O problemu homoseksualnosti usklađena je i uravnotežena osuda grijeha i pozornost na biološke, psihološke, pedagoške, društvene i druge okolnosti, koje valja uzimati u obzir kod takvih osoba, kako je to naglasila Kongregacija za vjeru i u listu biskupima od 1987. (br. 2357–2359). Nažalost, taj je problem danas postao moda i snobizam, okružen laicističkim tendencioznim ideologijama, pa su nasjeli i kršćani laici i duhovne osobe.⁴³

Slijedi rasprava o bračnoj ljubavi, vjernosti, plodnosti, o daru djece, regulaciji porođaja, u smislu *Humanae vitae* i *Familiaris consortio*, pod teološkim, psihološkim, pastoralnim i demografskim aspektom. Ovo je doba neosnovane pretjerane nervoze oko pseudo-znanstvenog demografskog problema. Govori se i o tehnikama umjetne oplodnje, pa o grijesima protiv dostojanstva ženidbe: preljub, rastava, rastavljeni i nanovo civilno vjenčani (br. 2384), rodoskrvrnuće, konkubinac, neutemeljeno tzv. »pravo na pokusni brak« (br. 2391).⁴⁴

Deveta zapovijed se centrira na »čišćenje srca« kao središta moralne ličnosti i na »borbu za čistoću«: krepošću čistoće, čistom nakanom, čistim pogledom, molitvom, uzdržljivošću, stidljivošću. S druge strane se zahtijeva »čišćenje društvene sredine«, koja pogoduje čudorednoj popustljivosti, pornografiji i nasilju.⁴⁵

Nauk *sedme zapovijedi* nekad se centrirao na komutativnu (zamjeničku) pravednost, kako ju je postavio Aristotel i usvojio Toma, pa je ispunjao najveći broj stranica u manualima »de septimo«. KKC radije govori o privatnom vlasništvu u smislu konstitucije *Gaudium et spes*, pa enciklike *Centesimus annus*, ukoliko privatno vlasništvo ima univerzalnu namjenu, pa privatno vlasništvo redimenzionira i stavlja u ravnotežu u vidu općeg dobra namijenjenog drugima: imaš zato da daješ, u punom poštivanju dobara drugoga, u poštivanju rudnih, biljnih i životinjskih zaliha. Navode se i suvremeni grijesi protiv sedme

⁴¹ Usp. u tom smislu: I. FUČEK, *La sessualità al servizio dell'amore. Antropologia e criteri teologici*, Collana – Biblioteca di ricerche teologiche, Dehoniane, Roma 1993.

⁴² Usp. moje novije radove o predmetu: »Pornografia nei massmedia. In margine a un recente documento del Magistero cattolico«, u *Medicina e Morale* 40 (1990), 265–300; »Pornografia e violenza nei 'mass-media'«, u *La Civiltà Cattolica*, II, 141, 1990, 573–580; »Pornografia e violenza nei mass-media: una sfida alla teologia morale«, u *Asprenas* (Rivista di scienze teol.) 37 (1990), 179–194; »La pillola congolese«, u *Il Sabato*, N. 11, XVI (13. mar. 1993), 32–33; »Towards a Solution to the Conflict by Mass Media«, u *Mass Media and the Moral Imagination* (P. J. ROSSI – P. A. SOUKUP, ed. by), Sheed and Ward, Kansas City 1994, 178–196.

⁴³ Usp. I. FUČEK, »Ideologiziranje homoseksualnosti i bolest AIDS«, u V. POZAIĆ (uredio), *AIDS – činjenice – zavaravanje – nade*, Bioetika knjg. 2, FTI, Zagreb 1992, 201–250; »Omossessuali nel celibato e nel matrimonio: alcuni casi«, u *Periodica* (2/1994) (u tisku).

⁴⁴ Usp. *Humanae vitae*, br. 11–17; *Familiaris consortio*, br. 18–35, 77–86.

⁴⁵ G. CAMPANINI - A. AUTIERO, »Pudore«, u *Nuovo Dizionario di Teologia Morale* (F. COMPAGNONI – G. PIANA – S. PRIVITERA, a cura di), Paoline, Cinisello Balsamo (Mi) 1990, 1075–1085; A. LAUN, »Lust«, u *Neues Lexikon der christlichen Moral*, Tyrolia, Innsbruck-Wien 1990, 453–456.

zapovijedi kao: špekulacija, korupcija, pronevjera, krađa zajedničkih dobara, fiskalne prijevare, neplaćanje poreza i drugih društvenih nameta (br. 2409). Tu spada i tematika poštivanja stvorenja, zagađivanja ambijenta, ekološki i energetski problem (br. 2415–2418).⁴⁶

Još jednom se donosi dragocjena sinteza društvene nauke Crkve, od Lava XIII. do Ivana Pavla II., s posebnim tretmanom o ekonomskoj djelatnosti, o pitanju rada, pravedne plaće, štrajka, gubitka zaposlenja. Prelazi se na nove teme: »pravde i solidarnosti među ljudima« (br. 2437), na problem profesionalne etike ili zvanja vjenika laika (br. 2442). Napose je značajan odsjek o »ljubavi prema siromasima, što nije samo pitanje Latinske Amerike i teologije oslobođenja, nego središnje pitanje kršćanstva i Isusova mesijanskog programa u svijetu: siromašni, zabačeni, nemoćni, djeca, starci, udovice, prognani, izbjeglice (br. 2443 sl.). Taj dio završava s tjelesnim i duhovnim djelima milosrđa (br. 2447).

Ovdje spada i *deseta zapovijed* sa sugestivnom tematikom, koja se danas općenito dosta zanemaruje kako u moralnoj teologiji, tako i u katekizmima, naime o neredu požude, željama duha, siromaštvu srca, da se završi s pravom srećom u oslobođenju čovjeka od neumjerene privrženosti dobrima ovoga svijeta (br. 2548 sl.).

Ostaje još *osma zapovijed* sagrađena biblijski, stavivši u središte Krista-Istinu. Donekle oduljeno govori o životu u istini, o svjedočanstvu istini, o mučeništvu kao svjedočenju istine, zatim o povredi istine u najrazličitijim vidicima, pa o poštivanju istine. Ovdje bi se teolozi mogli uhvatiti u koštac ukoliko istina zahtijeva komunikaciju cjelovite osobe u personalističkom smislu ili samo komunikaciju riječi, prema Tomi i skolasticima.⁴⁷ Napose je govor o uporabi sredstava društvenog priopćavanja, pri čemu građansku vlast vežu osobite dužnosti (br. 2498). I to je nova moralna tematika, kao i sljedeća koja govori o istini u lijepome, i u sakralnoj umjetnosti.⁴⁸

Još da spomenem: ovamo bismo trebali dodati i cjelokupni četvrti dio *Katekizma*, koji govori o molitvi u dva dijela: o molitvi u kršćanskom životu, zapravo o svim vidicima molitve, pa o molitvi »Očenaša«. Ta je tematika načeta u prvoj ploči, a zapravo spada onamo s cjelokupnim svojim sadržajima, kao nekad u traktat »de cultu divino«, koji smo tako imenovali.

Zaključak

Moralni dio KKC dolazi u *pravi trenutak* s jasnim, točnim, odmjenim, diskretno ponuđenim vrijednostima i solidno argumentiranim načelima.

Karakter mu je univerzalan s naglaskom općih i *apsolutnih normi*, daleko od relativizma i subjektivizma. Ima hrabrosti u ovoj situaciji pluralizma, konflikta i sveopće moći medija, na human ali odlučan način biti miljokaz prema spasenju i vječnom određenju čovjeka.

Gradi na antropologiji dostojanstva čovjeka kao *slike Božje*. A znamo, kakva je antropologija kao temelj, takav je moral: katolički, židovski, islamski, budistički, marksistički, laicistički...

⁴⁶ Usp. moja predavanja: *La giustizia alla luce della fede e dell'esperienza (Comandamenti VII, X, VIII)*, P.U.G., Roma 1988; *Chiamata alla giustizia – Nuova evangelizzazione*, P.U.G., Roma 1994.

⁴⁷ Usp. P. HENRICI, *Ueberlegungen zu einer Theologie der Kommunikation*, u *Seminarium*, nova series XXVI (4/1986), 791–804.

⁴⁸ Usp. *Chiamata alla giustizia...* (kao u bilj. 46), pod naslovom »Problemi teologico-etici attorno ai mass-media fino all'Aetatis novae«, str. 170–179.

Svaki će katolik u KKC naći svu potrebnu moralnu nauku za ovo naše vrijeme, s manje ili više sretnim izričajima, ali uvijek takvu koja prosvjetljuje, obogaćuje, nadahnjuje i hrabri – pa stoga je *Katekizam* »vade mecum« za svaku katoličku obitelj, svaku veću i manju zajednicu vjere i svakog pojedinca.

Odlično će poslužiti na svim razinama kateheze i pastve, iako nije izričito pisan u smislu tih aplikacija.

KKC je sin duboke teološke refleksije nad trajnom ili *konstantnom* naukom Crkve, a u isto vrijeme ovako sročena postaje snažan poticaj istoj teologiji za daljnja produbljivanja. Napose je odličan priručnik za osobni studij, meditaciju i molitvu.